

засобів захисту рослин, лакофарбової промисловості [14, 10]. Причинами незадовільного освоєння виробничих потужностей визнавалися великі затрати на численні переробки, що вносилися проектними організаціями. Часто це призводило до необхідності зупинок виробництва на реконструкції та заміни устаткування.

Для подолання цих проблем вже з кінця 1960-х рр. центральними плануючими організаціями почали затверджуватися нормативні строки освоєння потужностей, що вводилися. Так, у 1969 р. такі норми були затверджені по ряду найважливішої продукції хімічної промисловості, потужності по випуску яких вводилися в поточній п'ятирічці. Особливістю нормативних строків було те, що вони встановлювалися не стільки на підставі проектних розрахунків, скільки з урахуванням досвіду освоєння нових підприємств, цехів, установок. Нормативні показники були обов'язковими не тільки для плануючих органів, але й для проектних організацій, які були змушені передбачати заходи щодо освоєння нових потужностей в нормативні строки. Такі нормативи затверджувалися на певний термін і вимагали систематичного перегляду з урахуванням найновіших досягнень у галузі машинобудування, хімічної технології [15, 22].

З 1970-х рр. труднощі в роботі підприємств „великої хімії” та відставання від графіків все частіше пояснювалися незадовільною поставкою сировини. Так, відсутністю необхідної кількості сировини (коксу й вапняку) пояснювався низький рівень – близько 25 % – освоєння потужностей по виробництву вуглекислоти на Перекопському бромному заводі, які були введені ще в 1969 р. Така ситуація склалася у 1970-х рр. й на Черкаському хімічному комбінаті та заводі хімічного волокна. Була відсутня достатня кількість сировини і потужності не завантажувалися повністю. Через це систематично не виконувалися заплановані показники по випуску продукції підприємствами, на що зверталася увага навіть у пресі [16, 2].

Проблеми під час будівництва нових та реконструкції діючих потужностей стали причиною того, що обсяги виробництва окремих хімічних продуктів не змогли забезпечити потреби в них народного господарства.

Таким чином, у роботі підприємств хімічної промисловості були присутні значні недоліки та прорахунки, через що проведення модернізації хімічної індустрії затягувалося, не завжди виконувалися держплани по випуску валової продукції. Така ситуація пояснювалася незадовільною роботою плануючих органів, які не лише не могли забезпечити раціональну організацію будівельних робіт, але й не враховували фактори, без яких саме функціонування галузі опинилося під загрозою.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5337.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 5000. – Оп. 1. – Спр. 452.
6. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 1924.
7. ЦДАВО України. – Ф. 5000. – Оп. 1. – Спр. 169.
8. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5058.
9. ЦДАВО України. – Ф. 5000. – Оп. 1. – Спр. 14.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 75.
11. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4326.
12. ЦДАВО України. – Ф. 5000. – Оп. 1. – Спр. 1.
13. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6231.
14. Державний архів Черкаської області. – Ф. 4313. – Оп. 3. – Спр. 468.
15. Калечиць В.В., Костенко В.В. Ефективніше використовувати потужності в хімічній промисловості // Економіка Радянської України. – 1970. – № 7.
16. Сорокін В. Здобутки, плани, можливості // Черкаська правда. – 1977. – 18 березня.

І.В. Сушик

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ВОЛИНИ: НАСИЛЛЯ І СПРОТИВ ПОВОЄННИХ РОКІВ

Всебічне вивчення історії селянства є одним із найважливіших завдань сучасної української історичної науки. Важливе місце у цьому плані посідають питання колективізації та розкуркулення селян у повоєнні роки минулого століття, які фактично були війною тоталітарного режиму проти селянства. Без глибокого аналізу колективізації і викликаних нею суспільних процесів неможливо зрозуміти суть багатьох сучасних проблем.

Тему колективізації сільського господарства досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені. Значний науковий інтерес у цьому плані становлять праці В. Барана [1], Б. Яроша [2], І. Біласа [3], С. Кульчицького [4], М. Сеньківа. [5], П. Когута [6]. Повного висвітлення вказана тема не отримала в українській історіографії ще й сьогодні.

Враховуючи складність і суперечливість повоєнних перетворень на Волині й недостатнє вивчення теми, автор статті ставить за мету дослідити зміст, шляхи і методи, а також темпи колективізації сільського господарства краю.

У перші повоєнні роки сільське господарство Волині перебувало у вкрай складному становищі. З одного боку, воно зазнало значних втрат, нанесених війною, з іншого, потрапило у повну економічну залежність від центру, який і скеровував увесь відбудовчий процес щойно звільненого від фашистської окупації краю. Реалізацію швидкісних планів радянської влади стосовно аграрного сектора – колективізацію – гальмувала ситуація, що склалася тут після вигнання фашистів: село було повністю виснажене й зруйноване окупантами. У перший повоєнний час (1945 – 1947 рр.) радянська влада, зважаючи на сильне протистояння ОУН-УПА, певною мірою намагалася завоювати у селян авторитет, враховуючи їх прихильність до індивідуального господарювання – всіляко допомагала щойно організованим колгоспам. Однак після подолання опору патріотичних сил розпочалося форсоване кооперування селянства: доведення обов'язкового плану кількості колективних господарств, швидкі темпи, каральна

1. Савинский Э.С. Некоторые вопросы обоснования темпов развития химической промышленности // Химическая промышленность. – 1956. – № 2.
2. Алейкин А.В. Химизация и оптимальные пропорции. – М., 1972.
3. Развитие химической промышленности в СССР 1917 – 1980. – В 2-х т. – Т. 1. Развитие научной и материально-технической базы химической промышленности / Под ред. Л.А. Костандова, Н.М. Жаворонкова. – М., 1984.

активність (масове виселення так званих куркулів та їх сімей), залякування, тотальна більшовицька пропаганда про переваги колективного господарювання та ін.

Перший колгосп на Волині з'явився у січні 1940 р. у селі Уховецьк Ковельського району. На 1941 р. у цьому ж районі було організовано 28 колгоспів, які об'єднували 2790 господарств [7, 121]. На 1 квітня 1941 р. у Волинській області функціонувало 616 колгоспів, в яких об'єднувалось 38015 господарств, або 20,3 відсотка, усупільнено 228 178 га землі, в тому числі ріллі – 138208 га, або 19,4 відсотка. Соціальною базою колгоспів була біднота. І хоч держава підтримувала колгоспний рух організаційно й фінансово, селяни не бажали до них вступати [8, 34].

На початкових етапах колективізації села певна незначна частина біднішого селянства сподівалась, що колективна форма господарювання при державній підтримці стане економічно вигіднішою, ніж їх власне індивідуальне господарство, у якому через економічну слабкість та відсталість часто неможливим було успішне ведення справ. Однак в основі цієї тенденції лежала традиційна неспроможність частини бідняків вести справи у власному господарстві. Результатом такої неспроможності було прагнення приєднатись, навіть незважаючи на часткову втрату господарської самостійності, до сильнішої структури, яка б взяла на себе організаційно-виробничі турботи, відповідальність за кінцеві результати господарювання та забезпечила їх прожитковий мінімум.

В організаційному відношенні процесові утворення колгоспів у багатьох випадках передувало створення підготовчих структур – ініціативних груп. Часто колгоспи створювались і без них. На Волині, як і на інших західноукраїнських землях, переваги колгоспного ладу більшістю селян не сприймалися, тому влада з допомогою масово-політичної роботи прагнула створити певний міфологізований образ щасливої перспективи колективізованого села. З розгортанням масової колективізації агітаційно-пропагандистська робота посилювалась.

Щоб уникнути тиску або великих податків, деякі селяни старались першими вступати у колгоспи. Так, заможний селянин села Біляшів Ковельського району Тихон Антонюк після того, як йому призначили податок майже 2000 крб., подав заяву до колгоспу. Він мав 16 га землі, трое коней, п'ять корів, кінну молотарку та інший інвентар, який змушений був передати колгоспу. Голова сільської ради села Медвеже Колківського району виголосив промову перед заможними селянами, в якій закликав їх до створення колгоспу. При цьому відмітив, що потрібно спочатку розгромити куркулів, а потім прийняти їх в колгосп. Якщо ж хтось буде опиратись, то добитися, щоб він першим подав заяву [2, 123].

Спогади жителів селища Головно Любомльського району підтверджують примус у проведенні колективізації: „Заяву на вступ до колгоспу пропонували писати під прицілом пістолета, забирали коні, плуги, борони, худобу. Першими вступали у колгосп найбідніші, їм нічого було втрачати, заможніші довго противились, але після того як забрали землю і вони вимушені були стати колгоспниками. На трудовень давали зерно (по

1, 2-3 кг за трудовень), залежно від урожаю, грошей не давали” [9, 1].

Партійними організаціями, окремими комуністами засуджувались такі дії. Так, виступаючи на Волинській обласній парторганізації в 1949 р., заступник завідуючого сільськогосподарським відділом ЦК КП(б)У Д.О. Мальцев назвав осіб, які допускали викривлення принципу добровільності, „політичними сліпцями” [10, 111]. Однак розгортання серйозної роботи з ліквідації масового насильства при заснуванні колгоспів у західних областях України суперечило поставленому завданню про якнайшвидше завершення колективізації в регіоні. Без застосування насильницьких методів примусу виконати б його було неможливо.

Проведення колективізації супроводжувалось активізацією контрпропагандистської діяльності та збройного опору ОУН-УПА. Як згадують жителі села Підгайці, за селом бандерівці лопатами зарубали чоловіка, жінку і їх дітей за те, що дорослі члени сім'ї вирішили вступити в колгосп. Побиття та нищення прихильників радянської влади, зокрема, активістів колгоспного руху боївками ОУН-УПА були поширеним явищем. Так було повішено першого голову колгоспу с. Верба М. Роя та ін. [11, 96]. Як бачимо, селяни опинилися перед складною дилемою: добровільно вступити в колгосп і, можливо, загинути від рук національних сил, чи активно противитись вступу в колгосп, що теж загрожувало засланням, а то й смертю.

Ситуація на селі ще більше ускладнилась з приходом у березні 1947 р. на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича, який вважав одним з головних завдань на селі – виконання планів і взятих перед Сталіним зобов'язань із хлібзаготівлі. 3 червня 1947 р. була прийнята постанова „Про порядок заготівель сільськогосподарських продуктів у куркульських господарствах Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Ровенської, Волинської та Чернівецької областей УРСР”, в якій норми обов'язкових платежів державі визначено господарськими продуктами для селян, визнаних куркулями, у порівнянні з іншими селянськими господарствами, збільшувались на 50 відсотків, а терміни виконання завдань скорочувались від трьох до одного місяця. Заборонялось надавати такий категорії населення будь-які пільги з платежів, вживались заходи проти фіктивного поділу цих господарств [12, 43].

23 серпня 1947 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову „Про оподаткування селянських господарств західних областей УРСР”, якою вводився прогресивний податок для куркульських господарств у залежності від прибутків. Так, при доходах до 10 тис. крб. на рік встановлювались надбавки до податку в розмірі 50%, при доході у 15 тис. крб. – 75%, а понад 15 тис. крб. – 100% [13, 170]. В результаті такої податкової політики у 1947–1948 рр. була підірвана економічна сила тієї частини селянства, яка зараховувалась до куркульства.

Відсутність чітких критеріїв для визначення „куркульських” господарств породжували плутанину в цьому питанні. В багатьох випадках у їх списки (часто з політичних міркувань, а то й з волі чи примхи окремих посадовців) потрапляли незаможні селяни. На серпень 1947 р. у Волинській області влада

визначила 2 232 „куркульських” господарств [14, 1-2]. Так, у Любомльському районі до куркулів були віднесені селянські господарства, які мали всього 1-1,5 га землі й взагалі не мали тягла. Такі ж факти мали місце в Голобському і Ковельському районах Волині [15, 71]. Станом на 1948 р. в число розкуркулених потрапило 686 господарств області, майно яких передавалось у колгоспи, а доля вирішувалася по-різному [16, 45-343]. Це явище стало настільки масовим, що ЦК КП(б)У змушений був видати спеціальну вказівку про перевірку правильності складання списків куркульських господарств. На Волині, наприклад, внаслідок акції перевірки із визначених раніше як куркульські 2232 господарств, такими виявились лише 1603 [17, 52]. У решті випадків у відповідь на звернення селян про виведення їх із списку куркулів виконкоми райрад писали: „в списках куркульських господарств залишити” [18, 30]. Таким чином, в результаті „перемоги над куркульством” від активної виробничої діяльності у сільському господарстві була відсторонена надзвичайно працьовита та підприємлива частина селянства, яка мала значний практичний досвід у сільськогосподарському товарному виробництві.

Одночасно з виконанням головного завдання – відновлення колгоспів, які існували до війни – форсувалось створення колективних господарств у селах, де раніше їх не було. Не обминула важка доля й Волинь, де темпи колективізації були найвищими. За п'ять місяців, з травня по жовтень 1948 р. на Волині було створено 407 колгоспів. За неповних два місяці 1948 р. (з 20 жовтня по 30 листопада) – 23 колгоспи. А з кінця 1948 р. до завершення 1949 р. кожні десять днів в середньому організувалось по 5-6 колгоспів. На 1 січня 1950 р. їх кількість досягла 1074 [19, 1 - 19].

XVI з'їзд КП(б)У (січень 1949 р.) констатував, що селяни твердо стали на шлях колективізації й закликав посилити боротьбу з куркульством. Місцева влада залякувала і шантажувала людей, продовжуючи насильну колективізацію. Не було й натяку на дотримання принципу добровільності. Все вирішувалось у примусовому порядку, з неприхованим застосуванням відверто каральних заходів. Скільки, кого і куди випроводжували з насиджених місць каральні органи, можна було тільки здогадуватись: таким був зворотний бік колективізації. Без суду і слідства вивозили за межі України тих, хто хоч якось протривівся заходом радянської влади. З 1944 по 1951 рік з Волинської області було насильно вивезено майже 8 тис. сімей – 29 тис. чоловік. На так звані спецпоселення вивезено 275 сімей „куркулів”, хоч такого класу на Волині ніколи не було. Вивозили тих, хто любив землю, вирощував хліб, хто вмів на ній працювати. Станом на 1 квітня 1953 р. з Волині до Дніпропетровської області переселено 245 сімей, до Херсонської – 372, Миколаївської – 268. Виселяли й за межі України, в Сибір всіх, хто не бажав вступати до колгоспу [20, 2].

Форсовані й насильницькі методи колективізації досить швидко принесли „радянзаторам” бажані результати. На січень 1949 р. у Волинській області колгоспи об'єднували вже 80 відсотків усіх селянських господарств. А на початку 50-х років ціною величезних зусиль й численних жертв влада

нав'язала західному регіонові України цілковиту і єдину радянську модель колективного господарювання.

У новостворених колгоспах допускалось багато порушень. Їх голови поводили себе як удільні князьки, наживались і не дбали про колгоспників. Відверто порушувались так звані статутні „демократичні” основи управління колгоспами. У більшості випадків голів колгоспів не обирали на зборах колгоспників, а призначали партійні й радянські органи. Колгоспи організаційно й економічно були настільки слабкими, що в багатьох з них без допомоги міста не могли провести сівбу, доглянути за посівами, провести збір урожаю. Щоб не допустити зривів у заготівлях продуктів, широко організовувалась опіка сильніших над слабкими. Так, колгоспам Ковельського, Володимир-Волинського, Іваничівського районів велику допомогу надавали робітники Ковельської залізниці. Паровозне депо виділило бригаду, яка працювала на збиранні зернових і обмолоті. Крім того, кожної неділі до колгоспу з депо виїжджала бригада з 30-40 осіб для допомоги у збиранні врожаю [2, 126].

Економічно слабкими були колгоспи Берестечківського, Цуманського, Колківського районів. У них не вистачало тяглової сили, реманенту, не було тваринницьких ферм. Ось чому першочерговим завданням було організаційно-господарське зміцнення колгоспів. З цього приводу у квітні 1950 року була прийнята Постанова Пленуму ЦК КП(б)України „Про заходи по подальшому політичному і організаційно-господарському зміцненню колгоспів Львівської і Волинської областей”. Пленум зобов'язував Волинський обком партії поліпшити керівництво сільським господарством, приділити більше уваги зміцненню колгоспів кадрами, повсякденно боротися за політичне і господарське зміцнення артілей, множити колгоспну власність, поліпшувати виховну роботу серед трудящих села [21, 122].

Отже, на основі широко розгорнутої організаційної та масово-політичної роботи, у складних суспільно-політичних умовах, в обстановці значних матеріально-фінансових труднощів та численних зловживань і беззаконня з боку владних структур до весни 1950 р. було практично завершено суцільну колективізацію сільського господарства. Реальний хід і нагромаджений досвід проведення колективізації у попередні роки переконливо вказували на відсутність у західних областях України й на Волині, зокрема, соціально-економічної необхідності у її здійсненні. Від самого початку „радянзаторами” були проігноровані об'єктивні економічні закони, західноукраїнська селянська традиція, а ставка зроблена на командно-адміністративні методи: тиск, залякування, адміністрування й форсування, що призвело до масових зловживань, насильства, беззаконня і зумовило в кінцевому підсумку кризовість та сповільнений розвиток сільського господарства регіону на кілька десятиліть.

Історія колективізації волинського краю є свідченням того, що ця модель соціально-економічного устрою села штучно нав'язувалася радянським політичним режимом і подавалася ним як безальтернативна. Колективізація виступала засобом, за допомогою якого радянський

тоталітаризм прагнув докорінно змінити на свою користь соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію у західноукраїнському селі.

1. Баран В.К. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953-1985рр. – Львів, 1992.; Баран В. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). – Львів: Інститут українознавства ім. І.П. Крип'якевича НАН України, 2003.
2. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект). – Луцьк, 1995.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 2.
4. Кульчицький С.В. Опір селянства суцільній колективізації// Український історичний журнал – 2004. – №2.
5. Сеньків М. В. Західноукраїнське село: насильницька колективізація – 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2002.
6. Козут П.В. Колективізація сільського господарства в західних областях Української РСР. – Львів: Знання, 1990. – 27 с.; Козут П.В. Колективізація в західноукраїнському селі. – Львів, 2000.
7. Державний архів Волинської області. (далі – ДАВО). – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 3а.
8. ДАВО. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. – 1а.
9. Архів автора. Спогади Богачевського Н.Д., жителя с. Головно Любомльського району.
10. ДАВО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 154.
11. Гаврилюк О. Післявоєнні соціально-економічні процеси у селах Володимир-Волинського району очима їх мешканців// Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20-23 січня 1998 р., Науковий збірник. Луцьк: „Надстир'я”, 1998.
12. З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів (Ред. кол. М.К. Івасюта (відп. ред.) та інші). – К., 1976.
13. Правду не здолати: Труднощі західних областей УРСР в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у роки соціалістичних перетворень. – Львів, 1974.
14. ДАВО. – Ф. Р-6. – Оп. 5. – Спр. 80.
15. ДАВО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 120.
16. ДАВО. – Ф. Р-6. – Оп. 6. – Спр. 112б.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. – 1. – Оп. 46. – Спр. 3202.
18. ДАВО. – Ф. Р-6. – Оп. 6. – Спр. 112б.
19. ДАВО. – Ф. Р-295. – Оп. 4. – Спр. 184.
20. Ратнівський І. І зникло село з лиця землі// Народна трибуна. –1993. – 25 грудня.
21. Нариси історії Волинської обласної партійної організації. Ред. колегія: Алексєєва Н.Л., Замлинський В.О., Заброварний Б.Й., Швидак О.М., К.: Вид-во політ. л-ри., 1968.

А.В. Сыпченко

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ПО ДЕЛУ „ВОЛЖСКОЙ КОНТРЕВОЛЮЦИОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ „ТРУДОВОЙ КРЕСТЬЯНСКОЙ ПАРТИИ”

В 30-е годы ХХ века в СССР ряд деятелей были обвинены по делу Трудовой Крестьянской партии (ТКП) и репрессированы. При этом, согласно

следственным делам выстраивалась структура единой весьма разветвленной организации: Заграничная ТКП – ЦК ТКП в Москве – Краевые организации (Волжская организация ТКП, Дальневосточный комитет ТКП и другие комитеты) – местные организации. Организаторами и идеологами ТКП в СССР объявлялись Н.П.Макаров, А.В.Тейтель, А.В.Чаянов и Н.Кондратьев. Политический процесс по делу ЦК ТКП уже получил достаточное освещение в исторической литературе. Немало публикаций было написано историками и экономистами о лидерах этой организации А.В.Чаянове и Н.Кондратьеве. Однако до сих пор почти нет сведений о политических процессах над краевыми организациями ТКП, отсутствуют работы и о Заграничной ТКП. Эти материалы лишь косвенно затрагивались нами в предыдущих работах [1, 386-390; 2, 138-139]. Целью настоящей публикации является освещение на основе новых архивных материалов политического процесса по делу одной из крупнейших (согласно материалам следствия) краевой организации ТКП – Волжской организации ТКП, выявление имен тех людей, которые проходили по этому процессу, чьи судьбы были перечеркнуты этим процессом.

Источниковую базу исследования составили документы ТКП в составе Пражского архива, хранящиеся в настоящее время в Государственном архиве Российской Федерации; материалы следственного дела „Волжская контрреволюционная организация „Трудовой крестьянской партии”, хранящиеся в Архиве ФСБ по Самарской области; эмигрантская периодика; переписка и мемуары политических деятелей. Эти источники существенно различаются по степени своей достоверности. О существовании „разветвленной ТКП в СССР” мы знаем лишь из протоколов допросов обвиняемых по делу ТКП и, конечно, можем предполагать, что это дело было сфабриковано на Лубянке. В существовании же заграничных групп Трудовой крестьянской партии „Крестьянская Россия” сомнения быть не может, так как об их деятельности свидетельствуют весьма разноплановые документы самой организации: „Информационные бюллетени” Центрального бюро заграничных групп Трудовой Крестьянской партии „Крестьянская Россия” и Центрального комитета этой партии, устав и программа ТКП, переписка членов партии, сообщения Информационного бюро партии „Крестьянская Россия”, протоколы заседаний Совета партии „Крестьянская Россия” и др. [3]. Кроме того, неопубликованные ранее переписка и мемуары некоторых политических деятелей, публикации в различных эмигрантских изданиях (то есть, те документы, которые не могли быть сфабрикованы) содержат упоминания о „Крестьянской России” [4, 30-31; 5, 3; 6]. Изученные нами документы ТКП, хранящиеся в составе Пражского архива, показывают, что эта организация имела свою агентурную сеть в СССР. За границу постоянно поступали сообщения из разных регионов СССР [7, 1-30]. Официальные документы ТКП „Крестьянская Россия” показывают, что членом ЦК ТКП был известный экономист организационно-производственного направления Челищев, близкий к Чаянову [8, 12-13; 9, 29 об].

Трудовая крестьянская партия „Крестьянская Россия” была образована в эмиграции в 1921 году с